

A posztmodern Ady-recepció: ideológiai beszédmódok és kanonizációs stratégiák

Kereskényi Sándor

A kortárs líra kérdésirányait integráló (vagy attól elhatárolódó) olvasói identitásképzés számára nagyon is eltérő lehet a múlthoz fordulás érdekeltsége. Sokszor előáll a sajátos hermeneutikai szituáció: a *feltételezett* egykori és a *tapasztalt* jelenidejű költészeti horizont távolsága más-más okokból jelenthet kihívást az értelmező számára. A mai magyar költészet mértékadóinak vélt teljesítményei ritkán teremtenek intertextuális kapcsolatot az Ady-versekkel. Mégis egyre jobban érzékelhető a költő életművével való újabb számvetés igénye. Az eltérő interpretációs érdekeltségek nyilvánvaló meglepte azonban máris sejteti korunk Ady-olvasásának esetenként radikálisan széttartó lehetőségeit¹.

Ady Endre (1877-1919) új elemekkel szőtte át az európai szimbolizmust - a létezés egészének transzcendenciáját nemzeti hagyományokkal, biblikus és népi mítoszokkal ötvözte, s tette mindezt egy kihangsúlyozott közéleti elkötelezettség jegyében. Joggal nevezhetjük őt az „utolsó magyar nemzeti költőnek”, hiszen az európai szimbolisták színes palettáján a „nemzeti modernséget” testesítette meg. Ugyanakkor líránk első olyan költője, akinél felismerhető már a „nemzetfelettség” későmodern motívuma is, a nemzeti értékek tudatos alárendelése az emberi emancipáció egyetemes célkitűzésének.

Az elmúlt harminc évben Párizsban élő neves irodalomtörténészünk, Pór Péter szerint Ady ízzig-vérig magyar költő, ezzel egyidejűleg azonban - Paul Celannal és Rainer Maria Rilkével együtt - a Monarchia „nemzetek feletti” költője is, sajátos „Duna-menti tematikák” hírhozója. Pór Ady-jellemzése kiindulópontjává vált a költő posztmodern recepciójának². 1988-as könyvének zárószorai vissza-visszatérnek a magyar szimbolizmus olyan kutatóinál, mint Bojtár Endre³, Fried István⁴, Krasztev Péter⁵, Vajda György Mihály⁶. Eszerint Ady összekapcsolta a lélek ezoterikus mélységének Baudelaire-től tanult kifejezését a nyelv, illetve a stílus Verlaine-féle megújításával. Anélkül, hogy elérte volna a versszerkezet Mallarméra (vagy akár Rilkére) jellemző összetettségét, olyan komplex képi világot hozott létre, amely a szimbolikus költői ontológia jelentős vívmányának tekinthető, sőt túl is mutat azon.

Az Ady-kanon újraértékelése

Az Ady-életmű a 20. század folyamán sokféle, többnyire eltérő (olykor konfliktusos) kanonizációs törekvések mentén értelmeződött át meg át, újra és újra - majdnem mindig agresszív irodalom- és kultúrpolitikai stratégiák kitüntetett ütközőpontjaként. Ezért aztán egyáltalán nem meglepő az Ady-viták gyakorisága, sőt még az sem, hogy a vitatkozó felek (a legkomolyabbnak szánt irodalomtörténeti értékelések kontextusában) az Ady-szövegeket irodalmon kívüli szempontok szerint kívánták végleg feldicsőíteni vagy éppen egyszer és mindenkorra lejártni.

Az értésmód „felnitítésének” vagy „lezárásának”, illetve „kisajátításának” ellenjátéka talán a legfontosabb komponens az Ady-olvasás történetében. Megjelent az ú.n. „Ady-pörökben” (1910-1930), megjelent az akadémiai és a publicisztikai diskurzusokban. Megjelent elsősorban az ideológiai és az esztétikai legitimációképzés igényével, megjelent sokszor az eltérő hagyományszemléletek ütköztetésének szándékával, és megjelent néha (de nem utolsó sorban) az öngazolás és a pozícióvadászat többé-kevésbé leplezett törekvései mentén⁷. Babits, Kosztolányi és József Attila vitájában (ahogyan József Attila Babits-kritikájában is) elsőrendű szerepet kapott. Itt a „hatásszorongás” beszédmódalakító szerepe mellett meghatározó tényező lehetett, hogy éppen

¹Szirák Péter: Kanonizációs stratégiák, történeti konstrukció az Ady-recepcióban. *Literatura*, 1998. 2. 173-180. A szerző eme tanulmánya egyszerre képez nélkülözhetetlen eligazítást és megkerülhetetlen vita-alapot. A legújabb Ady-interpretáció hagyományos nézőpontú áttekintését olvashatjuk Görömbei Andrásról (Ady-képünk és a újabb szakirodalom. In: *A szavak értelme*. Csokonai, Debrecen, 1996. 15-28.)

²Péter Pór: Ein Symbolist aus Ost-Europa: Endre Ady. In: *Der Körper des Turmes. Essays zur europäischen Literatur von Schiller bis Valéry*. Ed. Peter Lang, Frankfurt/M.-Bern-New York-Paris, 1988. 220.

³Bojtár Endre: *A kelet-közép-európai szimbolizmus*. Akadémiai, Bp., 1989.

⁴Fried István: *Az Osztrák-Magyar Monarchia irodalma és kultúrája*. Irodalomtörténet, 1991. 1.57-92.

⁵Krasztev Péter: *Ismét újra kell születnünk. A szimbolizmus Közép- és Kelet-Európában*. Balassi, Bp., 1994.

⁶Vajda György Mihály: *A modernség néhány típusa az Osztrák-Magyar Monarchia irodalmaiban*. In: *Egy irodalmi Közép-Európáért*. Fekete Sas, Bp., 2000.101-103.

⁷Jászi Oszkár: *Ady és a magyar jövő*. Nyugat, 1919.1.13-17.

általán problémázódik a századelő költészettörténeti paradigmájának folytathatósága. Összefüggésben azzal a törekvéssel, amely immár elodázhatatlan feladatának látja a kultúra, a művészet és a politikum viszonyának újragondolását - elvárás és tapasztalat olyan rendszerében, amelyet élesen eltérő modernség-konstrukciók tagolnak.

Ilyen körülmények között Ady Endre egyszerre válik a modernség-kánon és az azt „magyartalannak”, „nemzetietlennek” minősítő ellenkánon középponti alakjává. Ne feledjük: a költő (elsősorban a *Nyugat* révén) a 20. század eleji reformelit vezéralakjává vált (azaz ideológiai távlatból a „szakítás”, a „szembenállás” embere volt), költészetének és társadalomszemléletének fő aspektusa azonban mégis a „történeti identitás”, a „visszatekintés” volt. Ady értelmezéstörténetét tehát nagy mértékben befolyásolta-már az „egyidejű” recepció idején is - a 20. századi magyar modernségfelfogás heterogenitása, a korabeli modernségfogalmak dinamizmusa.

Elmondható tehát, hogy az Ady-kánon mindenkor újraértékelése nem annyira irodalomelméleti, irodalomesztétikai értékek, hanem szinte kizárólag irodalompolitikai érdekek mentén zajlott - sokszor a kelletténél felszínesebben, és általában a szokásosnál hangosabban. Már igen korán, 1910-ben, Horváth János szép és tartalmas értekezésben méltatta a költő szövegeinek összetettségét, sőt hagyománytörténeti értékeit, modernitásának megszenvedett, hiteles voltát is, de nem mulasztotta el rosszallóan megjegyezni liberális kötődéseit, „alkalmi magyartalankodásait.”⁸ Később Földessy Gyula „megvédte” Adyt Babits és Kosztolányi „magyartalanító kísérleteitől.”⁹ Aztán maga Babits vette védelmébe (1920-ban!) Ady „hiteles” magyarságát, mi több, költőtársát „kurucnak” aposztrofálta¹⁰. Ezidőtájt Szekfü Gyula - elismerve sőt némiképpen „túldicsérve” a költő irodalmi érdemeit-Adyt „politikai analfabétának” bélyegezte, művelődéstörténeti hatását pedig „ellentmondásosnak”, „nem éppen veszélytelennek” ítélte.¹¹

A kanonizáló ideológiaképzés legjellemzőbb példájával azonban Féja Géza szolgált. Szerinte Ady „etnikumvédő eszmevilága” a „magyar szellem” mítoszának kibontakozását példázza - s egyben a „magyar népiség” szociális-kulturális emancipációját. Féja ezzel a látványos (és felszínes) megoldással vélte jó szorosan összekapcsolni a „nemzeti Adyt” a „társadalmi Adyval” - anélkül, hogy sok szót vesztegetett volna költői mibenlétének megmutatására.¹² Igaz, nem ő volt az első és utolsó, akinek az igényes versanalízis komoly gondot okozhatott. Ezzel be is indult az Ady-kanonizációk ama sorozata, amidőn rendre a költő-Ady húzta a rövidebbet - hiszen költészete volt az utolsó, amit az eszmetörténész egzegéták figyelemre méltattak. Ez érthető is, hiszen a mű nyelvi-stilisztikai dimenziója volt az a szféra, ahonnan a legkevesebb legitimáló „muníciót” lehetett begyűjteni. Révai József, Lukács György vagy Bóka László a bolsevik-marxista, egyeduralmi aspirációjú rekanonizációs törekvések képviselőiként egyfajta üdvtörténeti narratívát állítottak előtérbe¹³ - az 1945-1965 közötti korszakban ez a „diszkurzív rendőrségként” működő cenzúra és a tényleges erőszakszervezetek hathatós támogatását élvezte, odáig menően, hogy Adyt-kötelezően - a „marxista forradalmár” alaptípusának előfutárává tette. (Ekkor született meg a Petőfi-Ady-József Attila hármasság legitimációs és uralmi paradigmája is.) 1965-1985 között a „Petőfi-Ady-József Attila vonal” már iránytű és mérce egyaránt, s ennek a nagy „megalapozó” munkának volt végső állomása Király István két terjedelmes Ady-monográfiája¹⁴, illetve egy fontos tanulmánykötete, amely azonban már meg is előlegezte a kilencvenes évek új Ady-interpretációit¹⁵.

Király egyébként - és ilyen értelemben - az államszocialista Ady-olvasat beteljesítőjének és a posztmodern Ady-recepció megelőlegezőjének tekinthető. Beteljesítője a hivatalos baloldali recepciónak, hiszen összegezni tudta az államszocialista kritika megközelítésmódjait. Ugyanakkor elérkezettnek látta az időt arra, hogy a kismemesi, a protestáns, a vívódó Adyt „rehabilitálja”. Olykor megmosolyogató csűrés-csavarással: „Magáévá tette Ady a radikális történelemlátás alapszemponjtját. A nemzetivel szemben a társadalmat tekintette értékelő és magyarázó elvnek, de a

⁸Horváth János: Ady és a legújabb magyar líra. Széphalom, Bp., 1910.

⁹Földessy Gyula: Ady Endre. Tanulmány és ismertetés. Exodus, Bp., 1923.

¹⁰Babits Mihály: Tanulmány Adyról. In: Magyar irodalomtörténet arcképekben. Magvető, Bp., 1996.145-172.

¹¹Szekfü Gyula: Három nemzedék és ami utána következik. Mecénás, Bp.,1989.363-369.

¹²Féja Géza: Magyar irodalomtörténet. Felvilágosodástól sötétedésig. Magyar Élet, Bp., 1938.

¹³Azaz baloldali apostolként vagy egyszerűen csak „vörös agitátorként” mutatták be a költőt.

¹⁴Király István: Ady Endre. Magvető, Bp., 1970. I-II., valamint uő.: Intés az őrzökhöz. Magvető, Bp., 1982. I-II.

¹⁵Király István: A megkötöttség verse. In: Hazafiság és forradalmiság. Kossuth, Bp., 1974. 263-290.

szabadságharcos tradíciót ezzel a mércével mérve is, őrizendő örökségnek vélte.”¹⁶ Király azonban megelőlegező is: például Ady sokat vitatott „kurucos megkööttség-érzését” (hogy ti. a költő egyszerre érezte áldottnak és átkozottnak a történelmi múlt egyik „legszebb hagyományát”) először vizsgálta ideológiamentesen, szigorúan formális-texturális kritériumok alapján, s az így nyert eredmények nyomán jutott el a kuruc versek tematikus motívumainak újraértelmező és jelentős mértékben újraértékelő szemantikai átcsoportosításáig.¹⁷

A Révai-Lukács-Bóka-Király-féle kanonizációs stratégiával végig vitában maradt két debreceni irodalomtörténész, Barta János „protestáns” és Tamás Attila „polgári” Ady-olvasata.¹⁸ Tamás Attilánál Ady a magyar modernség képviselője, s közben biztosítja a költészeti hagyomány folytonosságát - múlt és jelen összekapcsolódásának dinamizmusában. Ez az olvasásmód a világtkép-fogalom rögzítésével tagoltabbá, sőt átláthatóbbá tette Ady megítélhetőségét. Nem befolyásolta olyan ideológiai bizonyításkényszer, amely a magyar költészeti tradícióról, valamint az európai lírai horizontokról leválasztotta volna az értékvonatkoztatások összetettségét. Tamás a modernség tagolt önreflexiójában, az egymástól is megkülönböztetett modernség-fogalmak kultúraközi dialógusában igyekezett Adyt újraértelmezni.

Barta János nagy igényű tanulmányaival ráirányította a figyelmet az Ady-versnyelv kódkonfigurációinak összetettségére, másrészt Ady költészetének karakterológiai-kultúrmorfológiai komponenseire. Ezzel jelentősen megnőtt az Ady-recepció feltételrendszerének komplexitása és befogadásesztétikai többértelműsége. A nyelvi összetettség hangsúlyozása ugyanis implicit kritikája volt az ideológiaképző olvasásnak, ugyanakkor visszaírta Adyt a 20. század lírájának kánonjába, szabaddá téve vallásos dekódolhatóságát.¹⁹

A posztmodern Ady-olvasat

Az utóbbi évtizedek stílusirányzat-történeti távlatúnak szánt módosításai többnyire korrekciós jellegűek voltak. Ady lírai alakításmódjának „szisztematikus idejét” igyekeztek behatárolni - többnyire az irányzati odatartozás eldöntetlenségének tapasztalatával. A már Horváth János által megjelölt szimbolista vonatkozásokat, illetve szecessziós értelmezési kereteket mindinkább tágitotta az impresszionista, expresszionista, szürrealista jegyek feltérképezése. Ezeket az utóbbi időben egyre inkább kiegyensúlyozta a biblikus-népies versnyelv kanonikus fontosságának felismerése, illetve az a feltételezés, hogy Ady eleve - minden egyénieskedése ellenére - stílári szintézisre törekvő, tudatos versíró volt.

Az Ady-kánon alakulástörténetében ezzel összefüggő, de jóval meghatározóbb szerepet játszik az irodalomtörténeti folytonosság és diszkontinuitás kérdése, amely mindenkor befolyásolja a történelmi szegmentálás korszak-retorikáját is. Jellemző, hogy a Tamás Attila-féle történeti konstrukcióban a Vörösmarty-Petőfi-Arany-Ady-József Attila-folytonosság mellett nagy hangsúlyt kap annak az argumentációja, hogy Ady a magyar költészeti modernség igazi kezdeményezője. (Bori Imre az avantgardot tekinti a modernség letéteményesének, míg Adyt lényegében 19. századi jelenségnek ítéli²⁰.) Németh G. Béla rekanonizációjában, amelynek központi elemévé a tragikus létbölcsélet kitüntetettsége vált, nem épített ki folytonos történeti konstrukciót. Igaz, ő nem látott alapvető törést a 19. század utolsó harmada és a 20. század első harmada között. (Igy Adynak, sőt még Kassáknak is a hagyományhoz való kötődése szerves része a 19. század irodalomszemlélet folytonosságának.²¹)

Az olyanfajta kultúrtörténeti megközelítés, mint a Németh G. Béláé, Ady közvetlen elődeit a Schopenhauer szellemében író Reviczky Gyulában és a Nietzsche felé mutató Komjáthy Jenőben látja, és hangsúlyozza azt, hogy költészetének tematikus előzményei felbukkannak már az 1880-as években zajló ún. tragikum-vitában. A „sorsrontás” gondolata, a „létben való kiszolgáltatottság” riasztó képe, a „beteggé vált emberiség” rémlátomása, valamint az Arany-Madách vonal világtképi hagyománya, a moralitás ontologikumá abszolutizálása, sőt még a „rossz magyar karakter” rögeszméje is mind felvonul Beöthy-Rákosi-Péterfy nagy vitájának érvrendszerében. Németh G.

¹⁶Király István: Ady és a kurucos-szabadságharcos örökség. In: Hazafiság és forradalmiság. 218-262.

¹⁷Uo. 265-279.

¹⁸Tamás Attila: Esztétikum, írás, olvasás. Magvető, Bp., 1988. 275.

¹⁹Barta János: Vallásos élmény, életélmény és küldetésstudat Ady lírájában. In: Évfordulók. Szépirodalmi, Bp., 1981. 175-198.

²⁰Bori Imre: Avantgarde és modernség. Akadémiai, Bp., 1978.

²¹Németh. G. Béla: Küllő és kerék. Folytonosság, hagyomány és modernitás irodalmunkban. Magvető, Bp., 1978.

Béla szerint a „francia tapasztalat” csak ráerősített arra az „életérzésre”, amelybe Ady „beleszületett”.

Az életmű megszületésének kultúrtörténeti környezete áttételesen meghatározta az egyidejű recepció feltételeit is. Németh G. Béla elsőként hívta fel a figyelmet arra, hogy Ady - ellentétben az irodalomtörténészek többségének közismert véleményével - nem a jövőnek, hanem a jelennek alkotott, azaz nagyon is tisztában volt kora olvasói elitjének az elvárásaival és igényeivel. „Ady-dívatot maga a költő teremtett”- írja az irodalomtörténész, hangsúlyozván, hogy Ady volt az első olyan modern költőnk, aki „tudatosan választott elődöket magának”, és mind esztétikai, mind pedig politikai szempontból a legaktuálisabb kívánt lenni - odáig menően, hogy szövegeiben fokozatosan növelte a „lázongó költő”, a „marginális értelmiségi” és a „megkeseredett vátesz” szerepsajátosságaira utaló tematikus és stílári jegyeket.

Nem elégedett meg azzal, hogy ő a „tragikusan magyar”- olyan költő benyomását akarta kelteni, aki nem más, mint „a legutolsó magyar”. („Magamban látni omlóban a fajtám”- írja kétségbeesve a *Margita élni akar* című 1912-es verses regényében.) Ady egész poétikai szerepjátszásával azt sugallta, hogy a *magyar költészet* „utolsó megszólaltatója”, és az, ami utána jön, *más* - gyökértelenebb, hígabb, hiteltelenebb. Németh G. Béla szerint Ady nem feltalálta, hanem folytatta a „magyar sorsképlet” textualizálását, és ilyen értelemben jóval szorosabb módon kötődött a századvég mentalitástörténeti toposzaihoz és magyarsággépéhez, mint azt egykori és mai méltatói feltételeznék. Ugyancsak Németh G. Béla mutatott rá, Ady sajátos attitűdjének életrajzi hátterére, összefüggésére a hagyományos nép- és nemzetmentői hivatástudattal.

Kenyeres Zoltán Ady-könyve a tematikus eldöntetlenségek szaporításával igyekezett elkerülni a határozott állásfoglalást irányzati és korszakolási kérdésekben. Könyve szerint Ady nem volt irányzatos szimbolista, ám belső rokonság fűzte a parnassziánus költészet utáni francia lírai kezdeményezésekhez. Kenyeres a tematikus-biografikus jelentésalkotást deklarálta a versszubjektum nyelvi konstituálódásának vizsgálatával kapcsolja össze. Így a romantika kontinuitása mellett érvel - szerinte Ady arra törekedett, hogy megőrizze a versíró alany abszolút lírateremtő pozícióját.²²

Egyébként - Kulcsár Szabó Ernőhöz és Szegedy-Maszák Mihályhoz hasonlóan-Kenyeres Zoltán is határozottan szembe megy az államszocialista Ady-kánonnal. Király István üdvtörténeti narrációjával egyértelműen szembeszögezi Ady önaffirmatív ars poeticáját, és az ebből következő tragikus retorika „explozív individualizmusát”. Ennyiben ráerősít Barta János és Tamás Attila érvelésmódjára. Azzal azonban már túl is lép rajtuk, hogy az Ady-költészet lírai diskurzusát szorosan hozzáköti nemcsak Juhász Gyula és Tóth Árpád, hanem Babits Mihály és Kosztolányi Dezső lírai retorikájához, és ezáltal Adyt közvetlenül megteszi az expresszionista-pacifista, sőt a filozófikus és vallásos József Attila költészettörténeti elődjének.²³

Az Ady-kánon „összeolvasása” a legújabb európai líra-elemzés normarendszerével

Az Ady-recepció mindig is kulcskérdése volt a 20. század magyar irodalmáról alkotott nézeteknek. Az elhúzódó és folytonosan újraéledő „Ady-pörök” mindig modern irodalmunk fejlődéstörténeti koncepcióját, sajátos értékfogalmait vizsgálták felül. Egyúttal szembeállították az esztétikai értékfogalomnak térségi, sajátosan magyar és kelet-európai vétetésű, valamint egyetemes, az európai esztétikai modernséghez kapcsolt jelentését. Aligha véletlen, hogy az elmúlt két évtizedben Szegedy-Maszák Mihály a francia²⁴, Kulcsár Szabó Ernő pedig a német²⁵ vonatkozású kötődéseit vizsgálta az Ady-lírának. Szegedy-Maszák a francia szimbolizmus Adyra gyakorolt hatását elemezte (főleg Pór Péter nyomán), és megállapította azt, hogy a költő *Vér és arany* (1906), illetve a *Magunk szerelme* (1907) című verseskötetei azok, amelyekben a legtisztábban érvényesül Baudelaire, Verlaine, valamint Mallarmé hatása. Így ezek azok a kötetek, amelyek őt az európai irodalomtörténet modernista fejlődéssodrához leginkább hozzákapcsolják. Kulcsár Szabó Ernő viszont a Celan - és a Rilke-vonalat követte, feltüntetve azokat a pályafordulatokat és motívumokat, amelyek Adyt a kortárs német nyelvű költészethez közelítik.

²²Kenyeres Zoltán: Ady Endre. Korona, Bp., 1998. 50.

²³Uo. 65.

²⁴Szegedy-Maszák Mihály: Konzervativizmus, modernség és népi mozgalom a magyar irodalomban. In: „Minta a szőnyegen”. Szépirodalmi, Bp., 1995. 157. , 160-162.

²⁵Kulcsár Szabó Ernő: A kettévált modernség nyomában. In: Beszédmód és horizont. Magvető, Bp., 1996. 31.

A mai kutatók jelentős része (Kulcsár-Szabó Zoltán, Lőrincz Csongor, Török Gyula) előszeretettel alkalmazza Ady és az európai líra kapcsolatának intertextuális megközelítését.²⁶ Ezzel szemben Palkó Gábor következetesen felülírta Király István „polgári-radikális” megközelítésének tanulságait, és részletesen körüljárta az újkori magyar költészet Ady által végrehajtott intertextualizációjának összefüggésrendszerét²⁷. Palkó sikeresen tematizálta a magyar nemzeti hagyományok Ady által felújított és újraértékelt kanonizációját, miközben hasznosította Kulcsár Szabó Ernő iskolájának az irodalomesztétika és a medialitás viszonyához kapcsolódó elméleti és módszertani megfontolásait. Ezzel kiszabadította a posztmodern Ady-recepciót az ideológiai beszédmódok és a kanonizációs stratégiák kettős szorításából, lehetővé téve, hogy az intertextualitásra alapozó irodalomesztétikai elemzésekben egyszerre használhassuk a német típusú szövegelmélet, a francia vétetésű irodalmi mentalitástörténet és az angolszász újhistorizmus módszertani vívmányait.

Intertextuális szövegfogalom és posztstrukturalista (dekonstrukciós) irodalomértelmezés konfliktusán túllépve Palkó Gábor elsősorban annak a szövegelméletnek a horizontja felé nyit, amelyet Niklas Luhmann írt le a legteljesebben a mai német kultúrakutatásban. Az Ady-életmű ugyanis természetszerűleg nő túl a hagyományos irodalomértelmezési kereteken, és ezért az Ady-befogadás is komplex kultúrtörténeti jelenségként tételeződik - még az olyan egyszerűsítésre hajlamos ideológiai főhivatalnokok esetében is, mint Révai József. (Ez magyarázza, hogy a kultúraszociológiai totalitás büvkörében élő Lukács György újra és újra elővette, kedves példaként, az Ady-recepció „szellemtörténetét”).

Mindezen túl a német kutatásmodellben egyenes út vezet Heideggertől, Gadameren át és Peter Szondi felé, azaz az egzisztencialista esztétikától a fenomenológiai ihletésű kultúraelméleten át az irodalmi hermeneutikáig. Egy másik „német út” Nietzschétől Paul de Manon át Jonathan Millerig, azaz az akaratesztétikától a retorikai criticizmuson át a hajszálfinom etimológizálásig. Egyáltalán nem véletlen, hogy Kulcsár Szabó Ernő iskolája már az 1990-es évek elején ráhangolódott a recepciótörténet szövegelvű vizsgálatára. Ugyanakkor itt alapozódott meg az irodalmi hermeneutikának és az irodalomelméleti esztétikának az a kapcsolata, amely talán a legalkalmasabb arra, hogy a *poétikai paradigmaváltás* kialakulástörténetét vizsgálja. Ez az Ady-recepció esetében elsősorban abban kamatozott, hogy összefüggő képet tudott nyújtani az Ady-szövegek félreolvasási és félreértési technikái mögött meghúzódó *antropológiai képletek* értékfelfogásának változásairól.

A francia vétetésű irodalmi mentalitástörténetnek az átültetése az Ady-recepció kutatási körébe főleg Szegedy-Maszák Mihály érdeme. Ő már első szintetikus kötetének, a *Világkép és stílus*nak a megjelenése óta jelezte, hogy készül egy olyan kutatási módszer kialakítására, amely a francia antropológiai horizontot közelíti a német értékelméletekhez, ugyanakkor nyitott az angolszász pragmatizmus irányában is. Ennek a megközelítési módnak az első következetes képviselője egyébként az a Hankiss Elemér volt, aki még a hatvanas években a strukturalizmus felől próbálta felülírni a magyar irodalomtörténeti koncepciók ideológiaközpontúságát. Szegedy-Maszák jó érzéssel ragadta meg a szimbolizmus problematikáját, és az ellentmondásos minősítésekre épülő Ady-képek helyébe a „posztromantikus Ady”- egyébként feltűnően a posztmodern felé mutató - alakját állította.

Ezzel a gesztusával Szegedy-Maszák végkép szakított a már-már megkövesedett Ady-kronológiákkal és egyben a hatástörténet közkeletű sémáival is. Úgy vélte, Ady a 19. századi magyar líratörténet tematikus és stílárius betetőzője (egyébként Babits is így fogta fel), és azt is hangsúlyozta (ezúttal Németh G. Bélával egyetértésben), hogy az Ady-verskultúra befogadásának kreatív szakasza lényegében lezárult a húszas évek elején - utána már csupán görcsös ideológiai átértelmezések kísérletei következtek.

²⁶Lásd. Kulcsár-Szabó Zoltán szövegelméleti és hermeneutikai tanulmányait, illetve válogatásait, Palkó Gábor: *A modernség alakzatai*. Ulpius Ház, Bp., 2004. című könyvét, valamint Lőrincz Csongor: *A költészet konstellációi. Adalékok a modern líra történetéhez és elméletéhez*. Ráció, Bp., 2007. című monográfiáját.

²⁷Palkó Gábor: *Ősi dalok visszhangja*. In: H. Nagy Péter-Lőrincz Csongor-Palkó Gábor-Török Lajos: *Ady-értelmezések*. Iskolakultúra, Pécs, 2002. 72-103.

A neostrukturalizmustól az újhistorizmusig

A *hermeneutika* és a *dekonstrukció* viszonyában csupán látszólagosnak tekinthetjük a választás kényszerét. Ha a két alapállás nem összeegyeztethető, márpedig a tapasztalat ezt mutatja, a magyar irodalomtudományban sem lesz az. Ugyanakkor egyes határozott vélekedésekkel ellentétben változatlanul differenciált és bonyolult diszciplínának tekinthetjük az irodalomtudományt, olyannak, amelyet sosem meríthet ki -és nem is helyettesíthet - egyetlen szemléleti-módszertani irányzat, netán egyetlen kivételezett tudományos beszédmód.²⁸

Leszögezendő még, hogy a sokat vitatott hatástörténeti vizsgálódások is indokoltak, s ha olykor ellenszenvet váltanak ki, annak nem a kutatási irányban, hanem másban rejlenek az okai. A dekonstrukcióelméleti beállítottságnak is vannak érdemei az elmúlt három, Magyarországon pedig az elmúlt egy évtizedben, Egyéb, korábban kialakult szemléletmódok további fenntartása és érvényesülése, valamint a magyar irodalomkutatásban még nem mutatkozó vizsgálatok, nem befogadáscentrikus módszerek megjelenése is a szakterület érdeke.

A különféle kutatói preferenciákat igen egyszerűen abból a bonyolult jelenségvilágból kiindulva méltányolhatjuk, amelyet az irodalom mint nyelv, művészet, tudomány, intézményrendszer, kultúra jelent. Kétségtelen, hogy sem a hermeneutika, sem a dekonstrukció nem illetékes azon összefüggések feltárásában, amelyeket például az „új historizmus” (new historicism) vizsgál, vagy remélhetőleg hamarosan vizsgálni fog a magyar kultúra kontextusában is.

A neostrukturalizmus elemzésmodelljei elsősorban az Ady-vers formális szerkezetével foglalkoztak, s ezen a szférán csak a dekonstrukciós olvasat interpretációja lépett túl. Ezzel szemben az újhistorizmus megközelítési kísérletei - abból kiindulva, hogy az irodalomtörténeti tények és jelenségek maguk is textuálisak, azaz interpretatívak - igyekezett mentalitástörténeti összefüggésbe helyezni az Ady-szövegeket, illetve az Adyval kapcsolatos irodalomtörténeti narratívákat. Így aztán az is elmondható, hogy a különféle neostrukturalista elemzések formális Ady-olvasata és az újhistorizmus szövegértelmezései szerencsésen kiegészítik egymást.²⁹

A posztmodern „irodalomtudomány-csinálás” kihívásának igazi célpontja természetesen az akadémiai diskurzus. A posztmodern elemzés ugyanis mindig önelemzés is - ezért tesz (eddig ismeretlen öniróniával) olyan éles különbséget a *feltételezett* és a *megtörtént*, illetve a *tapasztalt* és a *valóságos* között. Egyrészt a posztmodern elképzelhetetlen a heideggeri *létfilozófiai megalapozás* nélkül, másrészt nem teljesíthető ki anélkül, hogy ne mennénk végig a Husserl által megjelölt *ismeretfilozófiai labirintus* útvesztőin. Ez a kettősség - a posztmodernben rejlő elméleti és módszertani buktatókon kívül - fontos kultúrpolitikai következményekkel jár.

Jó példa erre a posztmodern Ady-recepció eddigi története. Az ideológiátlanítás hevében az Ady-értelmezések eszméletörténetileg ugyancsak korlátozott, ám tudományosan mégis egészen új formái kristályosodtak ki. Úgy tűnik azonban, hogy a posztmodern tudománycsinálás legjellemzőbb vonása nem annyira a poetológiai elemzés „forradalmi megújításában” áll, hanem sokkal inkább az intézménybeli és az intézmények közötti hatalmi viszonyok újrarendezésében.³⁰ Ilyen értelemben pedig elmondható, hogy a posztmodern Ady-recepció híven tükrözi az „új irodalmi céh” önigazolási törekvéseit, valamint azt is, hogy mennyire nehéz valóban új tudományos megoldásokat találni a költői műalkotásnak mint kulturális jelenségszférának a mélyreható megközelítésére.

Mi következik mindebből a hazai *irodalomtudományi dialógus* esélyeire nézve? Ha létezne tökéletesen megbízható felmérés a magyar irodalomtudomány erőforrásairól és eredményeiről, akkor nagyon valószínű, hogy a tehetség, műveltség, tudás, felkészültség, sokoldalúság rovataiban megjelenő adatok sokkal több elsőrangú publikációt előlegeznének meg, mint amennyi ténylegesen megvalósul. Ezt kifejezetten a szakmai dialógus hiányának tulajdoníthatjuk.³¹ Az eredmények azért nem állnak összhangban a lehetőségekkel, dialógus talán azért nincs, mert jelentős, kollektív bizalomdeficittel kell számolnunk, valamint hiányzik az egymással való szolidaritás és az egymás iránti figyelem. Jósnak kellene lenni ahhoz, hogy az ember nyilatkozni merjen, változik-e valami

²⁸Thomka Beáta: A posztmodern irodalomtudomány természetrajza. Akadémiai, Bp., 1994.

²⁹Orbán Jolán: Derrida írás-fordulata. Jelenkor, Pécs, 1994. 17-19., Kiss Gábor Zoltán: „Ördögűzés-kritika”. Az újhistorizmus a kritikai csatamezőn. Literatura, 1998. 2. 133-146., valamint Kabdebó Lóránt: Elveszett otthonok. Csokonai, Debrecen, 2003. 117.

³⁰Connor, Steven: Cultura postmodernă. Polirom, Iași, 1998. 27.

³¹Vezér Erzsébet: Ady Endre élete és pályája. Seneca, Bp., 1997. 272-277.

oly rövid időn belül, hogy a lehetséges beszélgetőpartnerek már a közeli jövőben, netán most azonnal elgondolkozzanak azon, mikor lesz érdemes kibújni a sündisznóállásból.

Recepcia postmodernistă a lui Endre Ady: discursurile ideologice și strategiile canonizatoare

Rezumat

Studiul tratează patru probleme importante legate de recepția postmodernistă a marelui poet maghiar Endre Ady (1877-1919): 1. reevaluarea canonului literar referitor la modernismul maghiar în general și la Ady în mod special, 2. lectura postmodernistă a textului poetic, 3. relația acesteia cu normele esteticii europene contemporane, 4. evoluția orizontului axiologic al recepției de la „neostucturalism” până la „noul istorism”.

Renumitul estetician și istoric literar Péter Pór a fost primul care a abordat-o într-un context postmodernist opera lui Endre Ady. După 1990 Mihály Szegedi-Maszák și Ernő Kulcsár Szabó au publicat în limba engleză și germană numeroase studii despre Ady, valorificându-i din plin elementele teoriilor și metodelor postmoderniste. În ultimii zece ani Csongor Lőrincz și Gábor Palkó și-au elaborat un model de cercetare specific postmodernist, cu ajutorul căruia le-au identificat noi structuri ale textului poetic.

Trebuie subliniat, totuși, că interpretările postmoderniste ale lui Ady nu se deosebesc fundamental de cele anterioare, caracterizându-se și prin unele prejudecăți ideologice deghizate într-un estetism extravagant care-și etalează o obiectivitate științifică sub vălul neutralității căreia se proliferază însă numeroase suspiciuni politice. Putem considera că trăsăturile definiții ale postmodernismului literar nu se regăsesc într-o revoluție a exprimării poetice și a analizei poetologice, ci într-o rearanjare a relațiilor de putere în și între instituțiile culturale și de critică academică. Trecerea grabnică de la discursurile ideologice la strategiile canonizatoare în recepția postmodernistă a lui Ady, oglindește fidel o tendință automistificatoare a breslei literare, precum și mascarea teoretică a incapacității sale de a oferi soluții științifice coerente în analiza fenomenului artistic.